

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ АЙРИМ ҰЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Ешимбетов У.Х.

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти доценти, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Қорақалпоғистон Республикаси қишлоқ хўжалиги табиий шароит хусусиятига кўра сунъий суғорма деҳқончилик, сут-гўшт йўналишидаги қорамолчилик ва экстенсив чўл яйлов чорвачилиги асосида шаклланган.

Термик ресурсларга бой, лекин табиий намланганлик даражаси кам бўлган мазкур худудда қишлоқ хўжалигида маҳсулот етиштириш фақатгина сунъий суғориш орқали амалга оширилади. Қорақалпоғистоннинг ягона сув манбаи Амударё ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги экинларини суғоришда дарёдан сунъий суғориш тизимлари чиқарилган. Уларга: Пахта-арна, Дўстлик (олдинги Қизкеткен), Суенли-Параллел, Бўзатов, ўнг қирғоқ Туямўйин магистрал, Қиличниязбой-Назархан, Куванишжарма, Кегайли каби йирик суғориш магистрал тизимлари шунингдек, туманлар ва хўжаликларора суғориш иншоатларини киритиш мумкин.

Республика қишлоқ хўжалигида пахта хомашёси, шоли, пилла, буғдой, қизилмия илдизи, полиз, сабзавот маҳсулотлар, мева, картошка, узум, қоракўл териси, сут, гўшт ва тухум етиштирилади. Бу маҳсулотлар қайта ишлаш саноат корхоналари билан биргаликда ягона агро саноат мажмуасининг шаклланиши ва ривожланишига замин яратади. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, юқорида келтирилган қишлоқ хўжалиги экинларидан пахта хомашёси, шоли, қизилмия илдизи ва қоракўл териси товар аҳамиятга эга. Шунингдек, қишлоқ хўжалигининг минтақавий хусусиятларидан яна бири Қорақалпоғистон географик жойлашувига кўра нафақат Ўзбекистон, балки бутун дунёда пахтачиликнинг энг шимоллий чегарасида жойлашган.

Қорақалпоғистонда деҳқончилик ва чорвачиликнинг деярли барча тармоқлари, айниқса пахтачилик, шолчилик, қоракўлчилик ва сут-гўшт чорвачилиги тараққий этган. Кейинги йилларда боғдорчилик, сабзавотчилик ва асаларичиликни ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Бугунги кунда полиз ва сабзавот экинлари ҳар бир деҳқончилик билан шуғулланадиган хўжаликлар ер майдонларининг бир қисмини эгаллаган. Бу экин турларини ривожлантириш ер фондининг энг

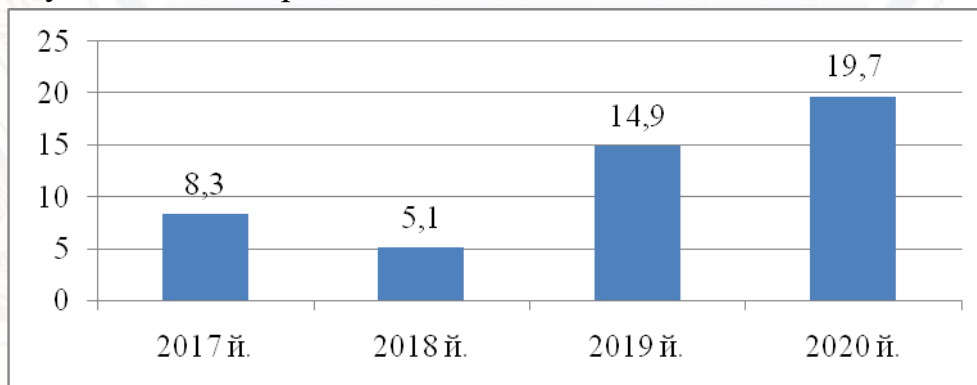
қимматли қисми – суғориладиган экин майдонларидан фойдаланишга асосланган. Суғориш учун яроқли ерларнинг умумий майдони 1,6 млн. га дан ортиқ [3].

Минтақа қишлоқ хўжалиги иқтисодиётнинг муҳим тармоғи сифатида, енгил ва озиқ овқат саноат тармоқларини қишлоқ хўжалиги хомашё ресурслари билан таъминлаш билан бир қаторда, қишлоқ аҳолисининг даромад манбаи ҳисобланади. Унинг улушига ЯҲМ 29,6 фоизга тенг. (2022 й.).

Қишлоқ хўжалиги таркибида чорвачилик тармоғи нисбатан устунликка эга. Ялпи маҳсулот ҳажмида чорвачилик улуши 47,7 фоизга, деҳқончилик 45,1 фоизга тенг бўлган (2022 й.). Чорвачилик айниқса, деҳқон ва томорқа хўжаликларидан ривож топган.

Қорақалпоғистонда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш мақсадида олиб борилаётган ислохатлар тармоққа молиявий ресурс ва субсидиялар ажратилмоқда. Жумладан, 2022 йили аграр соҳага (деҳқончилик, чорвачилик, овлаш ва уларга хизмат кўрсатиш) 1397,7 млрд. сўм инвестиция киритилган. Бу миқдор жами киритилган инвестициянинг 19,7 фоизига тўғри келган. Бу кўрсаткичлар 2017 йил 233,2 млрд. сўм ёки 8,3 фоизга тенг бўлган (1-диаграмма). Инвестицияларнинг асосий манбалари хорижий инвестициялар ва кредитлар ҳисобидан киритилмоқда.

Мазкур ҳудуд 2022 йилда Ўзбекистондаги жами қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг салкам 4,0, пахтаининг 6,6, донли экинларнинг 3,9, буғдойнинг 2,8, картошканинг 2,7, сабзавотнинг 2,9, полизнинг 7,2, мева, резаворларнинг 2,1, узумнинг 0,6, гўштнинг 4,4, сутнинг 3,7, тухимнинг 4,8, қоракўл терисининг 7,2 ва пилланинг 3,3 фоизини етиштириб берган. Бу мавжуд имкониятлардан анча паст ҳисобланади.

1-диаграмма. Иқтисодиёт тармоқларига киритилган инвестициялар ҳажмида қишлоқ хўжалигининг улуши

Диаграмма Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилган.

Мамлакатда аграр соҳада олиб борилаётган ислоҳотлар натижасида минтақа қишлоқ хўжалигида ҳам таркибий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Статистик маълумотларни таҳлил қилиш асосида тузилган 1-жадвалдан кўриниб турибдики, сўнги йилларда минтақа қишлоқ хўжалиги экин майдонлари таркибида донли экинлар асосан, буғдой экин майдонлари кўпаймоқда.

1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикаси қишлоқ хўжалиги экин майдонлари таркиби ва унинг ўзгариши, минг га ҳисобида

Экин майдонлари	1995	Улуш и фоизда	2000	Улуш и фоизда	2010	Улуш и фоизда	2020	Улуш и фоизда	2022	Улуш и фоизда
Жами экин майдони	395,8	100	337,4	100	265,8	100	263,7	100	283,1	100
Шундан: буғдой	19,9	5,0	38,9	11,5	66,7	25,1	62,0	23,5	62,4	22,1
Шоли	92,0	23,2	60,1	17,8	30,1	11,3	27,9	10,6	18,8	6,6
Пахта	145,5	36,8	129,8	38,5	101,0	38,0	87,5	33,2	108,8	38,4
Картошка	2,0	0,5	1,8	0,5	5,6	2,1	6,8	2,6	7,0	2,5
Сабзавот	8,1	2,0	7,3	2,2	6,8	2,6	16,3	6,2	17,4	6,1
Полиз	6,8	1,7	7,2	2,1	5,9	2,2	11,8	4,5	12,6	4,5
Озуқа экинлари	105,7	26,7	54,9	16,3	35,9	13,5	23,6	8,9	17,1	6,0
Бошқа экинлар	2,6	0,7	21,5	6,4	13,8	5,2	27,8	10,5	39,0	13,8

Жадвал Бектемиров К.К. Устойчивое развитие регионов экологического кризиса: методология и инструментарий применения в Приаралье. Т.: Фан. 2006. С.73., Қорақалпоғистон Республикаси статистика бошқармаси ва Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги 2019-2022 (Т.: 2023) маълумотлари асосида тузилган.

Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашга қаратилган ислоҳотлар натижасида полиз, сабзавот, картошка экин майдонлари, токзор ва боғ майдонлари ҳам кўпайиб борган. Шу вақтнинг ўзида пахта ва чорва учун озуқа экин майдонлари камайганлигини кузатиш мумкин. Айниқса, озуқа экинлари таркибида беда майдонлари кескин камайиб кетди. Пахта экин майдонларининг камайишига қарамасдан экин майдонлари таркибида етакчилик қилмоқда.

Адабиётлар:

1. Eshimbetov, U., Oteuliev, M., Baltabaev, O., Khudaybergenov, Y., & Uzakbaev, K. (2024, March). Territorial composition of agriculture in the Aral Sea Region of Uzbekistan. In E3S Web of Conferences (Vol. 510, p. 01040).
2. Бектемиров К.К. Устойчивое развитие регионов экологического кризиса: методология и инструментарий применения в Приаралье. Т.: Фан. 2006. 166 с.
3. Ешимбетов У.Х., Раджапов М.Я., Атамуратов И.А. Қишлоқ хўжалиги ривожланишининг минтакавий ўзига хос хусусиятлари. «Фан ва жамият». Нукус. 2022. №2. 38-40 бетлар.
4. Ешимбетов У.Х., Узақбаев К.К. Ўзбекистоннинг кескин экологик минтақасида қишлоқ хўжалиги таркибини такомиллаштириш (Қорақалпоғистон Республикаси мисолида). Нукус: «AVANGARD-BASPA». 2022. 144 бет.
5. Ешимбетов У. Х., Салиев Е. П., Атамуратов И. А. ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И УКРЕПЛЕНИЕ КОРМОВЫХ РЕСУРСОВ В ПУСТЫННЫХ ЗОНАХ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН //Экономика и социум. – 2023. – №. 1-2 (104). – С. 241-244.
6. Ешимбетов У.Х. Сув ресурслари танқислиги шароитида Қорақалпоғистонда деҳқончилик тармоқ таркибидаги ўзгаришлар. «Иқлим ўзгариши шароитида арид ҳудудлар сув ресурслари: муаммолар ва уларнинг ечимлари» Тошкент, 20 октябрь 2023 йил.
7. Ешимбетов У.Х. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР. «ZAMONAVIY GEOGRAFIYA: INNOVATSION RIVOJLANISHINING ILMIY-USLUBIY ASOSLARI» *xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (2023-yil 27-28-oktyabr)*
8. Ешимбетов У.Х. Қорақалпоғистон Республикаси чорвачилик тармоқлари таркибидаги баъзи ўзгаришлар. «Жанубий Оролбуйи гидрологик ва гидроэкологик муаммолари: бугун ва келажаги» республика илмий-амалий конференцияси материаллари тўплами. (Нукус ш., 2023 йил 25-26 апрел).
9. Ешимбетов У.Х. Қорақалпоғистонда пахтачилик ва дончилик ривожланишининг баъзи хусусиятлари. Материалы международной научно-практической конференции «Инновационные основы сельскохозяйственных и биоэкологических исследований в регионе приаралья» 17 марта 2023 года, г. Нукус Часть I, III.
10. Ешимбетов У.Х. Қорақалпоғистон Республикасини ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегиясининг устувор йўналишлари. «Hududiy rivojlanish: tendensiyalar, xatarlar va strategiyalash» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman (2024 yil 10 fevral) Toshkent – 2024.

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındađı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

11. Медетуллаев Ж. Проблемы комплексного освоения земель. Нукус. Каракалпакстан. 1976.
12. Ходжаева Г.А., Умаров Е.К., Турсынов М. Основные направления социально-экономического развития Республики Каракалпакстан// Узбекистон География жамияти ахбороти, 23-жилд, Т. 2003. 184-187 б.

